

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗВО
ЯК ВИМОГА СЬОГОДЕННЯPATRIOTIC EDUCATION OF STUDENTS OF PEDAGOGICAL UNIVERSITIES
AS A REQUIREMENT OF NOWADAYS

Стаття присвячена актуальній проблемі патріотичного виховання студентів педагогічних закладів вищої освіти. Мета дослідження полягає у вивченні й обґрунтуванні проблеми патріотичного виховання студентів педагогічних ЗВО. Розкривається суть таких понять, як «патріотизм», «патріотичне виховання», «національне виховання», «національна свідомість», «національні цінності», «національна культура». Здійснено спробу довести, що патріотичне виховання студентів педагогічних ЗВО належить до пріоритетних напрямів національної системи виховання і передбачає формування патріотичних почуттів, любові до свого народу, глибокого розуміння громадянського обов'язку, готовності відстоювати державні інтереси Батьківщини. Визначено, що до засобів патріотичного виховання належать рідна мова, вітчизняна історія, українська література, рідна природа, українська культурно-духовна спадщина тощо. Зауважено, що патріотичне виховання студентів педагогічних ЗВО виступає надзвичайно важливим чинником у спрямуванні держави та соціуму до усвідомленого формування активного громадянського суспільства, забезпечення загального сталого розвитку і національної безпеки держави. Доведено, ефективність цього процесу залежить від послідовності та скоординованості усіх дій ЗВО, від їхньої функціональної готовності. Визначено, що вагомий внесок у формування та розвиток патріотичної свідомості, виховання у молоді громадянсько-патріотичних якостей мають зробити сучасні освітні заклади. Підведено підсумок, результатом патріотичного виховання можна вважати людину, громадянина чи представника певної нації або національності, який: розуміє і поділяє сутність національної ідеї; є носієм національної культури; своєю професійною діяльністю сприяє економічному, науковому, культурному зростанню Батьківщини; любить і відстоює рідну мову, користується нею; любить, захищає і відстоює рідну країну, державу, територію; любить, захищає і відстоює свої звичаї, традиції; любить, захищає і підтримує співгромадян з патріотичним способом мислення; постійно відчуває гордість за свою країну.

Ключові слова: патріотизм, патріотичне виховання, національне виховання, національна свідомість, національні цінності.

The article is devoted to the urgent problem of patriotic education of students in pedagogical universities. The purpose of the research is to study and substantiate the issue of patriotic education of pedagogical universities' students. The essence of such concepts as "patriotism", "patriotic education", "national education", "national consciousness", "national values", "national culture" is revealed. An attempt was made to prove that the patriotic education of students of pedagogical universities belongs to the priority areas of the national education system and involves the formation of patriotic feelings, love for one's people, a deep understanding of civic duty, and readiness to defend the state interests of the fatherland. It was determined that the means of patriotic education include the native language, national history, Ukrainian literature, native nature, Ukrainian cultural and spiritual heritage, etc. It is noted that the patriotic upbringing of students of pedagogical universities is an extremely important factor in directing the state and society to the conscious formation of an active civil society, ensuring the overall sustainable development and national security of the state. It has been proven that the effectiveness of this process depends on the sequence and coordination of all actions of pedagogical institutions of higher education, on their functional readiness. It was determined that modern educational institutions should make a significant contribution to the formation and development of patriotic consciousness, education of civic and patriotic qualities in young people. In conclusion, the result of patriotic education can be considered a person, citizen or representative of a certain nation or nationality, who: understands and shares the essence of the national idea; is a carrier of national culture; contributes to the economic, scientific, and cultural growth of the fatherland through their professional activities; loves and defends the native language, uses it; loves, protects and defends their native country, state, territory; loves, protects and defends its customs and traditions; loves, protects and supports fellow citizens with a patriotic way of thinking; constantly feels pride for their country.

Key words: patriotism, patriotic education, national education, national consciousness, national values.

УДК 378.015

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/56.1.28>

Балакірева В.А.,

докт. пед. наук, доцент,
завідувачка кафедри педагогічних
технологій початкової освіти
Державного закладу
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Враховуючи політичну ситуацію, що склалася сьогодні в Україні, усе більшої актуальності набуває виховання у студентів педагогічних ЗВО почуття патріотизму, відданості загальнодержавній справі для зміцнення країни та для активної громадянської позиції. Саме патріотичне виховання в реаліях сьогодення є одним із центральних, пріоритетних напрямків молодіжної політики в Україні. Це підтверджується низкою

нормативних документів, які визначають головну стратегію патріотичної роботи з молодим поколінням, зокрема зі студентами педагогічних ЗВО.

Відповідно Концепції національно-патріотичного виховання у системі освіти України, патріотичне виховання студентів педагогічних ЗВО, посідає одне з головних місць. Справжній патріот повинен мати активну життєву позицію, своїми справами та способом життя сприяти якісним змінам ситуації в країні на краще. Для формування такої свідомості особистості має бути успішно

реалізована цілісна система патріотичного виховання. Це підтверджується актуальністю дослідження у сучасних вимірах тих викликів, які стоять перед українським суспільством та в першу чергу перед академічною спільнотою, пов'язані з необхідністю переосмислення системи національно-патріотичного виховання, яка охоплює всі сфери життєдіяльності суспільства: культуру, освіту, науку, відновлення та збереження національної пам'яті тощо.

Наша Україна є молодою державою, яка перебуває на шляху радикальних політичних, соціальних та економічних перетворень, обравши шлях переходу від тоталітарних ідеологій до свободи й демократії, національного відродження, цивілізованої, соціально зорієнтованої економіки, побудови нового громадянського суспільства.

Широкомасштабна війна в Україні кидає багато викликів та надважких випробувань усім українцям. Проте, необхідно наголосити на важливості національного єднання та самовизначення українського народу. На сьогодні держава та її громадяни стали учасниками процесів, які мають визначити свою долю та долю майбутнього покоління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, на які спирається автор, в яких розглядають цю проблему і підходи її розв'язання. За останні роки підготовлено ряд наукових досліджень, у яких висвітлюються різні аспекти патріотичного виховання: значний внесок у висвітлення проблеми розвитку патріотизму, національної свідомості особистості зробили праці (І. Беха, І. Підласого, Г. Сороки, О. Сухомлинської та ін.). Патріотичне виховання студентів в освітньому середовищі педагогічного університету розглянули у своєму дослідженні О. Жаровська, В. Кульчицький та ін. Формування патріотичної культури молоді аспектно висвітлено у працях О. Безкоровайної, М. Сметанського, Г. Шевченка, І. Шоробури та ін. Серед сучасних дослідників, які працюють над питанням патріотичного виховання та громадянських якостей особистості є І. Бех, П. Вербицька, П. Ігнатенко, А. Погрібний, В. Поплужний, Ю. Руденко, К. Чорна, О. Шестопалюк та ін.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета дослідження полягає у вивченні й обґрунтуванні проблеми патріотичного виховання студентів педагогічних ЗВО.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням здобутих наукових результатів. Державотворчі процеси, що відбуваються в незалежній Україні протягом останніх років зумовлюють необхідність вирішення проблеми виховання національно свідомих громадян, справжніх патріотів, відданих Вітчизні, готових до плідної праці в ім'я рідного народу.

Патріотичне виховання студентів педагогічних ЗВО належить до пріоритетних напрямів

національної системи виховання і передбачає формування патріотичних почуттів, любові до свого народу, глибокого розуміння громадянського обов'язку, готовності відстоювати державні інтереси Батьківщини. До засобів патріотичного виховання належать рідна мова, вітчизняна історія, українська література, рідна природа, українська культурно-духовна спадщина тощо.

Зауважимо, патріотичне виховання студентів педагогічних ЗВО виступає надзвичайно важливим чинником у спрямуванні держави та соціуму до усвідомленого формування активного громадянського суспільства, забезпечення загального сталого розвитку і національної безпеки держави. Ефективність цього процесу залежить від послідовності та скоординованості усіх дій ЗВО, від їхньої функціональної готовності. Адже, вагомий внесок у формування та розвиток патріотичної свідомості, виховання у студентської молоді патріотичних якостей мають зробити сучасні освітні заклади.

Не менш важливим є розвиток українського національного характеру у сучасній молоді та національно спрямованих ціннісних орієнтацій, саме національний характер є «своєрідним, специфічним поєднанням типових рис у конкретних історичних і соціально-економічних умовах буття нації; уявлення народу про себе, сукупність стійких, основних для національної спільності особливостей сприйняття навколишнього світу та форм реакцій на нього; сукупність соціально-психологічних рис (почуттів, ціннісних орієнтацій, національно-психологічних установок, емоційно-вольових якостей), властивих нації на певному етапі розвитку, детермінованими соціально-економічними, історичними та географічними умовами існування; виявлення в культурі, традиціях, звичаях, обрядах сутнісних характеристик нації» [9, с. 295–296], за цією логікою розгортається зміст поняття «національні цінності», як «сукупність духовних ідеалів представників тих чи інших національних спільнот, в яких відображено їх соціально-культурний розвиток, ментальність і особливості суспільного розподілу праці» [9, с. 296]. Слід зазначити, що на сьогодні ці поняття, повинні стати основою громадянського виховання, системотворчим чинником у побудові освітнього та виховного процесів закладів освіти, що і забезпечать об'єднання завдань, форм і методів педагогічної роботи в єдине ціле на національному ґрунті.

В умовах реалізації європейського вибору України завдання національного та патріотичного виховання дітей та молоді у закладах освіти набувають особливої значущості, оскільки пов'язуються з формуванням толерантності, морально-правової та національної свідомості, виконанням громадських обов'язків перед народом України, становленням високої національної гідності людини, групи, нації [7, с. 126-127]. Саме рівень розвитку національної

гідності визначає ставлення людини до власних обов'язків спочатку під час отримання освіти, у подальшому під час своєї практичної діяльності.

Характеризуючи науковий доробок В. Кульчицького «Філософсько-світоглядні передумови розвитку патріотичного виховання в Україні» відзначимо, що автор досить детально проаналізував патріотичне виховання молоді. На його думку, завтрашній день України залежить від того, наскільки вивіреними і далекоглядними будуть прийняті сьогодні заходи для виховання патріотизму сучасної молоді, що сучасний стан розвитку світової цивілізації стимулює процес відродження та становлення української нації, а відповідно й потреби патріотичного виховання як чинника пізнання і самопізнання української нації, виховання української сучасної молоді. Таким чином, науковець, розглянув умови сучасного розвитку знань і технологій, національно-патріотичного виховання та потребу у філософсько-світоглядному осмисленні культурної спадщини, культурно-морального насичення патріотичної виховної системи. Підтверджуючи слова дослідника, необхідно зазначити, що значною мірою цьому сприяє сучасна педагогічна наука, яка повинна безперервно еволюціонувати, набувати все глибшого національного змісту і характеру, творчо використовуючи кращі досягнення інших народів. Звідси слідує, що студентській молоді, потрібно оволодіти не лише системою наукових знань, а насамперед цілісною національно-патріотичною культурою, духовністю. Без піднесення громадянської самосвідомості, патріотичного потенціалу населення, а також української державності неможливо розраховувати на успіх у Відродженні Батьківщини. У реалізації патріотичного виховання потрібні нові концептуальні підходи, передусім усвідомлення того, що формування патріотизму у молодих людей не може займати другорядне місце або бути предметом спекуляцій [4].

За результатами аналізу науково-методичної літератури, з'ясовано, що існують різні підходи до визначення терміну «патріотизм». Так, у словнику термінів і понять сучасної освіти визначення патріотизм, характеризується, як «явище соціально-історичне, це одне з найбільш глибоких почуттів, яке формувалося протягом багатьох століть і мало різний соціальний характер – національний, релігійний, державний. Утім, незалежно від відмінностей, найважливішими елементами патріотизму завжди були прихильність до рідної землі та культури. Проблеми патріотизму набувають особливої актуальності в періоди формування і становлення нації, утворення нових держав, розвитку національних та, особливо, національно-визвольних рухів, війн тощо» [8, с. 134].

Поділяємо думку І. Бега, бути патріотом – «значить духовно піднятися, усвідомити в Батьківщині безумовну цінність, яка дійсно і об'єктивно їй

притаманна, приєднатись до неї розумом і почуттями. В той же час – патріотизм передбачає відкриття в самому собі беззавітної відданості Батьківщині, спроможність безкорисно радіти її успіхам, вдосконалення її, служіння їй, поєднання свої долі з її долею, а не любов до України здалека» [1, с. 24]. За логікою цього ж вченого, любов до Батьківщини в українського патріота поєднується з вірою в неї, в її покликання, прекрасне майбутнє, що обов'язково відбудеться. Справжній патріот, керуючись живим досвідом і героїчним минулим народу, вірить, що він справиться зі своїми історичними випробовуваннями і вийде з них міцнішим і духовнішим. Втім, свідомий патріот бачить не лише духовну красу свого народу, а й його слабкості, помилки і недосконалості, розуміє, що в історії Вітчизни є й темні, важкі сторінки. Любити свій народ не означає улещати його чи приховувати від нього слабкі сторони, а чесно і мужньо викривати їх і боротися з ними. У цьому полягає вияв громадянської мужності. Національна гордість не повинна вироджуватись у самозадоволення [1].

Але все ж таки, головну роль наукового дослідження посідає патріотичне виховання, яке ми не можемо залишити поза увагою. Подібний підхід розкривається у багатьох словниках та енциклопедіях, багато науковців приділили увагу цьому поняттю у своїх дисертаційних дослідженнях, наукових статтях, монографіях тощо. Хотілося б зазначити, що таких визначень є досить багато.

Слушною є думка О. Жаровської, яка у своєму дисертаційному дослідженні, розглядає патріотичне виховання – як «планомірну виховну діяльність, спрямовану на формування у вихованців почуття патріотизму, тобто доброго ставлення до Батьківщини та до представників спільних культури або країни. Таке виховання включатиме розвиток любові до батьківщини, національної самосвідомості й гідності; дбайливе ставлення до рідної мови, культури, традицій; відповідальність за природу рідної країни; потребу зробити свій внесок у долю батьківщини; інтерес до міжнародного спілкування; прагнення праці на благо рідної країни, її народу. Має застосовування як у сім'ї та школі, так і в державних і громадських організаціях, засновуючись на впевненості в позитивному ефекті такого ж відношення» [2, с. 25]. Важливе місце у патріотичному вихованні посідає виховання поваги до Конституції держави, законів, державної мови та символіки, яка вперше за багатовікову історію одержала статус державної і сьогодні символізує єдність держави і нації, політичну, економічну і національну незалежність України.

Проблеми патріотичного виховання на сучасному рівні досліджували І. Бех та Н. Чорна, які констатували, що за роки незалежності в Україні створено передумови для оновлення змісту й технологій патріотичного виховання, формування

гуманістичних цінностей та громадянської позиції підростаючого покоління. В центрі патріотичного виховного процесу постала особистість людини як найвища цінність. В основу системи патріотичного виховання покладено національну ідею як консолідуючий чинник розвитку суспільства [1, с. 3].

З урахуванням того, що патріотичне виховання є складовою національного виховання, вважаємо за необхідне приділити особливу увагу його вивченню, узагальненню і систематизації.

Отже, національне виховання, на думку І. Зайченко – це «створена упродовж віків самим народом система поглядів, переконань, ідей, ідеалів, традицій, звичаїв та ін., покликаних формувати світоглядну свідомість та ціннісні орієнтації молоді, передавати їй соціальний досвід, надбання попередніх поколінь. Науково обґрунтоване, правильно організоване національне виховання відображає історичну ходу народу, перспективи його розвитку» [3, с. 422].

Головна мета національного виховання у студентської молоді педагогічних ЗВО на сучасному етапі, полягає у передачі молодому поколінню соціального досвіду, багатств духовної культури народу, його національної ментальності, своєрідності світогляду і на цій основі формування особистісних рис громадянина України, які включають у себе національну самосвідомість; розвинену духовність, моральну, правову, трудову, фізичну, екологічну культуру; розвиток індивідуальних здібностей і таланту. Як бачимо, має бути всебічний і гармонійний розвиток молодого покоління, готового до розбудови і захисту держави.

Проблема національного виховання набула тепер особливого звучання як форма самовизначення нашого народу і людини, повернення їх до нормального, природовідповідного стану.

Однією з важливих ознак людської природи є почуття національного, що вказує на належність людини до певної етнічної групи. Повноцінний самовияв індивідуума неможливий без цієї особливості. А тому почуття національного має неабияке значення в процесі виховання студентської молоді і позначається на їх поведінці.

Національний аспект змісту українського виховання студентів педагогічних ЗВО репрезентується, як правило, поняттям національного виховання, що веде до становлення їх патріотичної свідомості. Сьогодні воно втілює в собі мету і процес національно-етнічного відродження українського народу. З огляду на це, у ряді випадків національне виховання студентської молоді розглядається нашими виховними інституціями, як домінанта всієї системи українського виховання.

Зробивши висновки після аналізу навчально-методичної літератури стосовно двох понять «національне виховання» та «патріотичне

виховання», можна стверджувати, що ці поняття дійсно направлені на виховання дітей і молоді і працюють у комплексі. Про це зазначено і на міністерському сайті освіти і науки України, що «національно-патріотичне виховання дітей та молоді – це комплексна системна і цілеспрямована діяльність органів державної влади, освітніх закладів, і громадських організацій, сім'ї та інших соціальних інститутів щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави. Найважливішим пріоритетом національно-патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави, нації» [5].

Розбудова національної державності України невід'ємно пов'язана з формуванням національної свідомості кожного громадянина. Процес формування національної свідомості надзвичайно складний і має, насамперед, історичні витоки [6, с. 50].

Узагальнюючи різні підходи до тлумачення понятійних ознак стосовно національного та патріотичного виховання, пропонуємо розглянути наступне визначення «національна культура», яке займає у даному процесі провідне місце та без якого на нашу думку дане виховання у студентів педагогічних ЗВО буде не змістовним. Отже, «національна культура» – це «сукупність матеріальних і духовних цінностей нації, способів взаємодії нації з природою та соціальним оточенням. До національної культури відносяться: національні літературна мова і фольклор, традиції, звичаї, ремесла, ужиткова культура, витвори мистецтва, література, наукові досягнення вітчизняних учених, історична спадщина і її визначні постаті тощо, які формують національну свідомість і сприяють національній самоідентифікації народу і окремих його представників» [9, с. 294].

Підводячи підсумки даного дослідження, можна стверджувати, що результатом патріотичного виховання у студентів педагогічних ЗВО по-перше, є сформованість у них, почуття патріотизму, яке означає прояв особистістю любові до свого народу, поваги до українських традицій, відчуття своєї належності до України, усвідомлення спільної власної долі з долею Батьківщини тощо; а по-друге – це педагогічна підготовленість, яка характеризується відповідним рівнем знань, умінь і навичок, наявністю позитивних професійних установок, що дозволять майбутнім учителям кваліфіковано виконувати свою діяльність, а саме займатися патріотичним вихованням у молодшого покоління.

З метою визначення рівня знань і уявлень про патріотичне виховання у студентів педагогічних ЗВО, було використано анкету «Як Ви розумієте патріотичне виховання?».

Вибірку склали студенти факультету початкового навчання зі спеціальності 013 Початкова освіта, Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського».

Узагальнені результати показали, що у більшості 55% опитаних переважає високий рівень знань. Середній рівень було виявлено у 35% респондентів. Низький рівень притаманний зовсім незначній кількості учасників 10% респондентів. Це свідчить про ефективність роботи зі студентами, направлену на: підготовку майбутніх учителів до здійснення патріотичного виховання у школярів; формування мотивації до патріотичного виховання, як однієї з умов професійного розвитку; актуалізацію наявного рівня знань щодо реалізації патріотичного виховання його поглиблення та розширення; усвідомлення важливості прояву громадянської позиції і патріотизму в реаліях сучасного функціонування соціуму; спонукання студентів до прояву толерантного ставлення; вироблення уміння проявляти соціальну активність тощо.

Висновки із цього дослідження і подальші перспективи в цьому напрямку. Отже, патріотично спрямовані студенти педагогічних ЗВО – це майбутні вчителі, які розуміють і поділяють сутність національної ідеї; є носіями національної культури; своєю професійною діяльністю сприяють економічному, науковому, культурному зростанню Батьківщини; люблять і відстоюють рідну мову, користуються нею; люблять, захищають та відстоюють рідну країну, державу, територію, свої звичаї, традиції; люблять, захищають та підтримують

співгромадян з патріотичним способом мислення; постійно відчують гордість за свою країну.

Подальші перспективи роботи пов'язані з експериментальною перевіркою у майбутніх учителів початкової школи рівня підготовленості до патріотичного виховання у дітей молодшого шкільного віку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бех І. Д. Національна ідея в становленні громадянина-патріота України / І. Бех, К. Чорна. Київ. 2014. 48 с.
2. Жаровська О. П. Патріотичне виховання студентів в освітньо-виховному середовищі педагогічного університету : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Жаровська Олена Петрівна. Вінниця. 2015. 290 с.
3. Зайченко І.В. Педагогіка : підручник. 3-тє видання, перероблене та доповнене. Київ : Видавництво Ліра-К, 2016. 608 с.
4. Кульчицький В.Й. Філософсько-світоглядні передумови розвитку патріотичного виховання в Україні (історичний аспект). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія педагогіка і соціальна робота*. 2013. № 30. С.76–78.
5. Національно-патріотичне виховання. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/pozashkilna-osvita/vihovna-robota-tazahist-prav-ditini/nacionalno-patriotichne-vihovannya>.
6. Осипова Т.Ю., Бартенєва І.О., Біла О.О. та ін.. Виховна робота зі студентською молоддю : навч. посіб. / за заг. ред. Т.Ю. Осипової. Одеса : Фенікс, 2006. 288 с.
7. Професійний довідник соціального педагога / Укладач О.І. Рассказова. Харків : Вид. група «Основа», 2011. 208 с.
8. Словник термінів і понять сучасної освіти / уклад. : Л.М. Михайлова, О.В. Пагава, О.В. Проніна ; за заг. ред. Л.М. Михайлової. Северодонецьк, 2020. 194 с.
9. Соціальна педагогіка : словник-довідник / за заг. ред. Т.Ф. Алексеєнко. Вінниця : Планер–2009. 542 с.